

Başvuru/Received: 24 Mayıs/May- 2024

Kabul/Accepted: 25 Haziran/June - 2024

Türk Folklor Araştırmaları. 2024, Sayı: 369, 219-224. ISSN 3023-4670.

<https://turkfolklorarastirmalari.com/>

Kubilay Aktulum. (2024) *Etnik – Eleştiriye Giriş*. Çizgi Kitabevi. ISBN 978-625-396-256-2, 342 sayfa.

Ahmet Şükrü SOMUNCU*

Etnik – Eleştiriye Giriş Kubilay Aktulum'un 2024 Nisan ayında Çizgi Kitabevi yayınları arasında çıkan 342 sayfalık bir araştırma-inceleme kitabıdır. Kitabın yazarı Prof. Dr. Kubilay Aktulum, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Fransız Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalını 1984 yılında bitirmiş, yüksek lisans eğitimini de aynı üniversitede tamamlamıştır.¹ 1994 yılında Fransa Aix-Marseille Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Genel ve Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümünde doktorasını yapmıştır. Doktora sonrasında XX. yüzyıl Quebec romanı ve metinlerarası ilişkiler konusunda Kanada'nın Laval Üniversitesi CRELIQ'da çalışmalarını sürdürmüştür. Fransa'nın Sorbonne Üniversitesi başta olmak üzere değişik ülkelerde araştırmalar yürütmüş, çok sayıda sempozyuma katılmıştır.

*Dr., Bağımsız Araştırmacı, ORCID: 0000-0001-6177-8842, E posta: somuncu-777@hotmail.com

¹ Aktulum hakkındaki bu bilgiler ilgili kitabın baş kısmından alınmıştır (Aktulum, 2024).

Edebiyat yapıtlarına metinlerarasılık açısından yaklaşmış, bu alanda çok sayıda kitap ve makale çalışması ortaya koymuştur. Metinlerarasılık yaklaşımını sanatın değişik biçimlerine uygulamıştır. 2016 yılında Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilimsel Başarı Ödülünü, 2019 yılında Hacettepe Üniversitesi Bilim Ödülünü, 2021 yılında Söylem Filoloji Ödülünü, 2021 yılında Uluslararası 7. Anadolu Tiyatro Ödülleri Metin And Akademisyen Ödülünü almıştır.

Kitap hakkında ilk bilgi içindekiler bölümünden edinilebilir. Bu bölümde kitabın içeriği hakkında şu sıralama yapılmaktadır:

“Etnik öneki kimi disiplinler;

Tanımlar, kuramcılar, kavramlar;

Balzac'ın *Albay Chabert*'i;

Victor Hugo'nun *les Miserables*'i (Sefiller);

Etnolojik yazı ve natüralist yazı;

Şamata kültürü ve *Madame Bovary*;

Arnold van Gennep'in geçiş ritleri;

Emmanuel Carrere'in *la Classe de neige*'inde eşikteki kişi;

Zola'nın *le Ventre de Paris*'si (Paris'in Karnı): Karnaval ve Perhiz;

Bir mikro-motif okuması: *le Ventre de Paris*'de kırmızı balıklar;

Maupassant'ın *Saint-Antoine* Başlıklı öyküsünde *besiye çekme*;

Sözoluşum: George Sand'ın *Le Geant Yeous*'u (Dev Yeous);

Maupassant'ın *les Sabots* (Nalınlar) başlıklı öyküsü;

Zola'nın Nana adlı romanında sözoluşum;

Maupassant'ın *Boule de Suif* (Yağ Tulumu) başlıklı öyküsü;

Victor Hugo'nun *Notre-Dame de Paris*'i (Notre-Dame'in Kamburu)”.

Son olarak ise Ekler ve Kaynakça kısımları gösterilmektedir. Kitabın girişinde verilen bilgilerden başlanarak sırasıyla söz konusu bölümler tanıtılmaya çalışılacaktır:

Edebiyat metinleri toplumsal olaylardan veya unsurlardan birtakım izler taşıyabilir. Bunlar mikro düzeyde de olabilir. Ritler ve ritüeller, yerel söyleyiş biçimleri, yaşam biçimleri gibi olgular ve unsurlar eserlerde yeniden yer alabilir, her birinden yeni bir

metin oluşturulabilir. Yeniden oluşturulan eserlerdeki yinelenen bir rit daha çok simgesel değeri üzerinden bir yenilenmeye tabi tutulur (Aktulum, 2024: s. 9-10). Örneğin yazınsal bir yapıtta ritlerin neden alıntılındığı, ne işe yaradığı ve ne söylediği soruları üzerinden bir anlam ortaya çıkabilir. Etnik eleştiri bu türden içerikleri çözümlenmeyi amaçlayan bir okuma modeli önerisidir. Mitler, inançlar, yöresel yaşam şekilleri, folklor, antropoloji gibi unsurların her biri etnik niteliğinin çatısı altındaki unsurlardır (Aktulum, 2004, s. 12-13).

Etnik önekiyle oluşturulan çok sayıda disiplin ve yaklaşım vardır. Bunlar eserde sıralanmakta ve kısaca açıklanmaktadır. Bu disiplin ve yaklaşımların adlarını vermek yararlı olacaktır: Ethno-science (etnik-bilim), ethno-medecine (etnik tıp), ethno-botanique (etnik-botanik), ethno-biologie (etnik-biyoloji), ethno-mycologie (etnik-mikoloji), ethno-pharmacologie (etnik-farmakoloji), ethno-ecologie (etnik-çevrebilim), ethno-entomologie (etnik-entomoloji), ethno-mathematiques (etnik-matematik), ethno-histoire (etnik-tarih), ethno-masochisme (etnik-mazoşizm), ethno-musicologie (etnik-müzikbilim), ethno-ornithologie (etnik-kuşbilim), ethno-tourisme (etnik-turizm), ethnonymie (etnik-ad), ethno-pragmatique (etnik-pragmatik), ethno-psychanalyse (etnik-psikanaliz), ethno-genese (etnik-köken), ethno-genetique (etnik-oluşumsal eleştiri), ethno-linguistique (etnik-dilbilim), ethno-stylistique (etnik-biçembilim), ethno-poetique (etnik-poetika), ethno-semiotique (etnik-göstergebilim), ethno-texte (etnik-metin), ethno-philosophie (etnik-felsefe), ethnotheorie (etnik-teori), ethno-fiction (etnik-kurgu). Ayrıca Aktulum, etnik önekiyle oluşturulan ve toplumun gerçeklik algısına yaslanan veya ondan beslenen alanların daha da artırılabilirliğini söylemektedir. Örneğin etnik-oluşum, etnik-kökenbilim, etnik-lehçe, etnik-estetik, etnik-fotoğraf gibi alanlar sıralanmaktadır. Etnik önekiyle oluşturulan alanlardan bahsedildikten sonra etnik eleştiriye sıra gelmektedir. Etnik eleştiri aslında öncülüğünü Jean Marie Privat ve Marie Scarpa'nın yaptığı hermenötik bir yaklaşım olarak ifade edilmektedir. Edebiyat metinlerinin antropolojik, etnolojik bir açıdan okunmasını temel alır. Bu alanlardan gelen verileri aynen yinelenemez. Etnik eleştiri, kültürel unsurların ve simgelerin metinleştirilerek yeniden yazılması ve edebiyat metni içinde bir dönüşümle yeniden yaratılmasıdır (Aktulum, 2024, s. 14-28). Etnik eleştiri edebiyat metninde kültürel izlerin arayışındadır (Aktulum, s. 2024: 43). Bu arayış kültürün evrenselini aramak değildir. Yerel kültür merkeze alınarak bir bakış açısı sergilenir. Amaç, metindeki iç kültürü incelemek, eserdeki poetikaya katkı sunmaktır. Etnik eleştirinin amaçları arasında miti eleştirmek, folkloru eleştirmek yoktur.² Edebiyatın kültürel çözümlemesi, edebiyat metninde kültürel izlerin aranması esastır (Aktulum, 2024, s. 45).

Etnik eleştiri, toplumsal eleştiri ile de yakınlaşan bir tutumdur. Çünkü metindeki metin öncesi öğelerin yeni simgelik değerlerini inceler. Böylece edebiyat dilinin kültürel

² Etnik eleştirinin folklor ile ilişkisini Aktulum şu açıklaması ile anlamak mümkündür: "Etnik eleştiri, folklorik içerik üzerinde odaklanmak yerine metin dışı kültürel evrenle metnin evreni arasındaki bağı dikkate alarak farklı kültürel olguların (folklorbirimlerin) metinde nasıl anlamlı birimler durumuna geldiklerini, kullandıklarını, yeniden üretildiklerini vb. inceler" (Aktulum, 2024: 49). Ayrıca etnik eleştirinin sınırını halk kültürü ile çizmek de yöntemi kısıtlama getirmektir. Hatta Aktulum'un ifadesiyle "yöntemi folklorlaştırmak, bir folklor araştırma enstitüsüne dönüştürmek"tir (Aktulum, 2024: 50).

poetikasına yönelerek edebiyatın söylemlerarası kimliğine dikkat çeken ve toplumsal yönünün olduğunu söyleyen toplumsal eleştiri ile yolu kesişir (Aktulum, 2024, s. 49).

Kitabın başlarındaki bu açıklamalar ve tartışmalardan sonra bazı yapıtlar üzerinden etnik eleştiri yöntemi bir uygulamaya koyulmuştur, denilebilir. *Victor Hugo'nun Sefiller* yapıtı bunlardan biridir. Bu yapıtta *tso-maraude* sözcüğü kültürel bir işleviyle geçmektedir (Aktulum, 2024, s. 51). V. Hugo, ritleri işlerken Noel yortusuna uygunlaştırarak olduğu gibi yinelemesiz. Onları yeniden yaratır, dönüştürür. Aynı içeriğin farkı çeşitlenmelerini yeniden oluşturur. Etnik eleştiri de eserlerdeki bilgilerin mantığını yeniden yapılandırma yoluna gider. Bir eserde geçen bilgiyi kültür tarihine dayanarak idrak etmek gerekecektir. Bu nedenle söyleşimcilik, çokseslilik, metinlerarasılık etnik eleştirinin bir parçasıdır (Aktulum, 2024, s. 54).

Etnik eleştiri, edebiyatı kültürden ayırmadan inceler. Bu durumda edebî olgular ilgili dönemin kültürüyle birlikte ele alınmış olur. Kültürle ilişkisi olmayan bir yapıt da pek düşünülmemeyeceği için etnik eleştiri neredeyse her anlatı türü için uygulanabilir bir yaklaşımdır (Aktulum, 2024, s. 56).

Söz konusu kitapta *Etnolojik yazı ve natüralist yazı* üzerinde de durulmaktadır. Naturalist yazı bir anlamda belge oluşturmayı amaçlar ve bu yüzden bilimsel söylemle aynı doğrultudadır. Etnolojik yazıda ise sıradan gerçeklikle bilimsel gerçeklik arasında bir sınır vardır. Etnoloji ile en yakın eserler natüralizmin baskın olduğu eserlerdir. Aktulum bu konuyu izah ederken Balzac'tan örnekler çözümlenmektedir (2024:s. 58-59).

Şamata kültürü ve Madame Bovary konusu üzerinden yapılan açıklamalara da değinmek gerekir. Batıda şamata veya curcuna olarak bilinen geleneksel bir uygulama vardır ki karnavala benzeyen bir ritüel şeklidir. Müzisyenlerin veya sıradan insanların bilindik kullanımlarının dışında farklı nesnelere kullanarak ve müzik aletleriyle fazlaca gürültü çıkararak yaptıkları bir geçit törenidir (Aktulum, 2024, 65-66). Böyle bir ritüelin eserlerde kullanılması etnik eleştiriyle çözümleme yapmanın yolunu açmıştır. Çünkü söz konusu olgu folklorbirim olarak incelenmektedir. Madame Bovary'de ise tarihsel bir zaman değil, folklorik veya geleneksel zaman öne çıkar (Aktulum, 2024, s. 88). Bu da etnik eleştiri açısından inceleme konusu olmuştur.

Arnold van Gennep'in geçiş ritleri üzerinde değerlendirmelerin yapıldığı kısımda ise A. Van Gennep'in üçlü bir diziye göre kavram haline getirdiği geçiş ritinden bahsedilmektedir. Bunlar; ayırma, ara ve kaynaşma aşamalarıdır. Aktulum'un Gennep'ten aktardığına göre rit, yaşamı bir geçişler dizisi olarak programlayan işleve sahiptir. Eserlerde de bir geçiş söz konusudur. Söz gelimi romanlardaki yapı da geçiş ritleri ile benzerdir. Bunlar; kesitleme, yansıtma, odaklanma, toplumsallaşma, maddileştirme şeklinde açıklanmaktadır (Aktulum, 2024, s.100-102). Anlaşıldığı üzere etnik eleştiri çatısı altında sadece folklor ürünleri, sözlü anlatılar değil, edebiyatın her alanı karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Aktulum da etnik eleştirinin sadece metindeki kültürel ve ritüel öğeleri saptamakla sınırlı olmadığını söyler. Tek amaç bu tespit edilenlerin saf bir teorik süzgeçten geçirilmesi değildir. Aynı zamanda orijinal bir etnik

poetika oluşturmak için metnin yeniden oluşum süreciyle ilgilenmek amaçlanır (2024, s.112).

Zola'nın le Ventre de Paris'si (Paris'in Karnı): Karnaval ve Perhiz konusunda da geniş bir yorumlama ve etnik eleştirinin uygulanması karşımıza çıkmaktadır. Aktulum'un çözümlenmelerini ve değerlendirmelerini bir kesit üzerinden aktarmak yararlı olacaktır. Zola, Karnaval ve Perhiz kavramlarının karşıtlığını geleneksel imgelerin çağrıştırılması yoluyla romanın yapısal bir ögesi haline getirmiştir. Edebî çevrede karnaval geleneğinden alıntılama yoluna gidildiği bilinir. Bahtin'in tanımladığı şekliyle karnavallaştırma bazı söylem tiplerinin ayırıcı (yapıcı) bir unsurudur. Etnik eleştiri uygulayıcıları onun karnaval folkloruyla ilgili çözümlenmelerinden yararlanır. Nitekim Bahtin, edebiyatın karnavallaşmasında karnaval folklorunun rolüne dikkat çeker (Aktulum, 2024, s. 123-124).

Bir mikro-motif okuması: le Ventre de Paris'de kırmızı balıklar başlığı diyebileceğimiz kısımda da etnik eleştirinin mikro motiflere yoğunlaşması üzerinde durulmaktadır. Etnik eleştiri ayrıntılar üzerinden yorumsamacı bir tavırla sorgulamalar yapabilmektedir. Marie Scarpa da Zola'nın Le Ventre de Paris'deki bir ayrıntıya yoğunlaşır: "Ve orada, bu karın şapelinin son basamağında, süzgecin uçlarının ortasında, iki buket mor gladioli (kuzgun kılıcı) arasındaki havuz, iki kırmızı balığının sürekli yüzdüğü, taş döşemelerle kaplı kare bir akvaryumla taçlandırılmıştı." Burada geçen iki kırmızı balığın işlevinin ne olduğu Scarpa için bir araştırma konusu olmuştur (Aktulum, 2024, 142). Aynı durum aslında *besiye çekme*³ kavramı üzerinde de görülür. Yani burada da yine bir ayrıntı söz konusudur. Bu ritüel, Maupassant tarafından da bir öyküde kullanılır (Aktulum, 2024, s. 145).

*Sözüleşim*den bahsetmek gerekirse; Privat, dilin içinde kültürün barındığı görüşünü söz oluşum kavramı ile açıklamaya çalışır. Bunda amaç, dilin kültürel poetikasını etnik eleştiri penceresinden incelemektir. Ayrıca oluşumsal bir anlatıbilimi ortaya koymak da amaçlanmıştır. En önemlisi ise sözcüklerin arkasındaki kültürel imgelere eğilmektir (Aktulum, 2024, 153-154). *Maupassant'ın les Sabots (Nalınlar) başlıklı öyküsünde* de dil kullanımı açısından deyimler dikkat çekmektedir. Yerel söyleyişin ağır bastığı öyküde nalınları karıştırmak deyimini kullanılır (Aktulum, 2024, 161). Bu deyim kullanımı arkasındaki kültür dünyasını incelemek yine etnik eleştiri yoluyla olmuştur.

Maupassant'ın Boule de Suif (Yağ Tulumu) başlıklı öyküsünde öykünün başlığı bir küçük bir tarihsel unsuru bünyesinde barındırmaktadır. Boule de suif, Rouen şehrindeki bir fahişenin takma adıdır. Maupassant bu kişiyi model alarak Rousset için de söz konusu takma adı kullanır. Metnin arka planındaki kültür dünyasına bakıldığında boule de suif'in arkasında karnaval ritüeli karşımıza çıkar (Aktulum, 2024, s. 170). Karnaval şenlikleri, Notre-Dame'de de yapıyı belirleyecek kadar etkili bir unsur olarak görülmektedir (Aktulum, 2024, s. 213).

³ Besiye çekme, aşırı beslenen koyun ritüelidir. Şişmanlatmak, fazla büyütme ve sonucunda başka bir hayvan yaratmak olarak açıklanır (Aktulum, 2024: 145).

Genel bir değerlendirme yapmak gerekirse Aktulum'un bu kitabı hermenötik yaklaşımın ağır bastığı bir eleştiri yöntemini ele almaktadır. Edebiyat metninin hemen hemen hepsinde kullanılabilecek bir yöntem olduğu söylenebilir. Bir edebiyat metninde hem metnin oluşturucusu / söyleyeni / yazanı hakkında mikro izler hem de içinde bulunulan toplum hakkında mikro motifler vardır. Bu izlerin ve motiflerin araştırılması etnik eleştirinin kapsamına girmektedir.

Kitapta irdelenen edebiyatta karnavallaşma (Aktulum, 2024, s.123-124) bağlamında destan metnlerinde etnik eleştiri yöntemi uygulanabilir. Destanlardaki *folklorbirimlerin* tespiti ve çözümlenmesi sonucunda kültürler arası etkileşim üzerinde daha genişçe durulmuş olacaktır. Konuşmalık türler açısından yine uygulanabilir bir yöntem olduğu anlaşılmaktadır. Konuşmalık türlerin verileri üzerinde etnik eleştiri yaklaşımı sergilenerek sözlükçülük geleneğine, antolojilere ve ansiklopedilere katkılar sağlamak, yenilikler eklemek mümkündür. Zaten etnik eleştiri sadece kültür içi bir kapsama sahip değil, aynı zamanda millî motiflerin izlerini arayan disiplinlerarası pencereden bakan bir yöntem olarak nitelendirilebilir. Bu nedenle etnik eleştiri, yerel ile küreseli birlikte düşünmektedir. Yerelden çıkıp küresele doğru yola çıkan her kültür ögesi aslında etnik eleştiri ile yorumlanabilir. Edebiyat metinleri dışında da, söz gelimi geleneksel el sanatlarında, bu yaklaşımı uygulamak mümkündür. Bir çömleğin, kilimin üzerindeki motifler veya yapımında kullanılan gereçlerin şekli, görüntüsü ve türü mikro motifler açısından araştırılabilir. Bu eşyalar üzerinde de folklor birimler irdelenebilir, sorgulanabilir. Burada da metinlerarasılık devreden çıkıp "folklor söylemi" (Aktulum, s. 2022) devreye girebilir. Folklorun kendini gösterdiği her objede bir iletişim söz konusu olduğu için *folklor söylemi* ve *etnik eleştiri yöntemi* birlikte düşünülebilir. Bu durumda folklorun şubeleri ve diğer disiplinlerle ilişkisi göz önüne alındığında etnik eleştirinin kapsamı genişlemektedir. Nitekim Aktulum da etnik ön ekiyle oluşturulan disiplinleri geniş olarak kitabın başında açıklamıştır (Aktulum, 2024, s. 14-28).

Etnik eleştirinin uygulanabileceği bir diğer alan âşık edebiyatıdır (Âşık edebiyatı yanında geleneksel nitelemesine uyan tüm romanlardır). Âşık; toplumun temsilcisi, kültür elçisi ve gür sesidir. Aynı zamanda kendi kültürünü ve yöresini topluma mal eden bir bireydir, sanatçıdır. Onun eserlerindeki mikro motifler oldukça fazladır ve konuşmalık türlerden kesitler içerir. Âşık şiirinde atasözü, deyim, mitoloji, siyaset, din gibi pek çok unsur olduğu için etnik eleştiri açısından malzeme çoktur. *Etnik Eleştiriye Giriş* kitabı ve içeriğindeki bilgiler edebiyat yanında özellikle halk bilimi araştırmaları açısından da önem arz etmektedir. Folklor sahasının her şubesi bu bağlamda yeniden düşünülebilir, bu yöntemle yeniden yorumlanabilir. Yeniden yazılarak devredilen kültür öğelerinin tespiti ve tahlili bu yöntemle yapılabilir. *Etnik Eleştiriye Giriş* kitabının kavramsal ve yöntemsel bakımdan halk bilimi alanına önemli katkılar sağlayacağı ve yeni ufuklar açacağını düşünmekteyiz. Bu nedenle kitabın yazarı Prof. Dr. Kubilay Aktulum'a teşekkürü bir borç biliriz.

Kaynaklar

Aktulum, K. (2022). *Folklor söylemi*. Konya: Çizgi.

Aktulum, K. (2024). *Etnik – eleştiriye giriş*. Konya: Çizgi.